

ESTUDIS

El Llibre de Privilegis i Ordinacions de Cervera (1202-1333) provinent de la Col·lecció Dalmases, ingressat a l'Arxiu Comarcal de la Segarra

The book of Privileges and Ordinances of Cervera (1202-1333) from the Dalmases Collection, entered in the Regional Archive of La Segarra

Ramon Planes Albets

Generalitat de Catalunya

Departament de Cultura

RESUM

La Generalitat de Catalunya comprà, l'any 2019, un manuscrit inèdit dels segles XIII-XIV que conté privilegis i ordinacions de Cervera, i va ingressar-lo a l'Arxiu Comarcal de la Segarra. La família Dalmases posseïa aquest important còdex des de 1906, any en què Faust de Dalmases i de Massot el comprà a un antiquari de Barcelona pel preu de «dues làpides», que Agustí Duran i Sanpere identificà com dos relleus de l'escultor Jordi de Déu procedents de Cervera. L'article aporta una primera descripció sumària del manuscrit i en repassa la trajectòria de l'any 1884 ençà, els detalls de la seva adquisició, l'any 2019, i de la renovació de les seves cobertes.

PARAULES CLAU

Manuscrit medieval, privilegis i ordinacions de Cervera, Paeria de Cervera, Col·lecció Dalmases, escultor Jordi de Déu

ABSTRACT

In 2019 the Generalitat of Catalonia bought an unpublished manuscript of the 13th and 14th centuries that contains privileges and ordinances in Cervera, and deposited it in the local archive (Arxiu Comarcal de la Segarra). The Dalmases family had been in possession of this important codex since 1906, when Faust de Dalmases i de Massot bought it from an antique shop in Barcelona at the price of two tablets, which Agustí Duran i Sanpere identified as two sculptural reliefs from Cervera made by the artist Jordi de Déu. The article provides a first summarised account of the manuscript and revises its tracking since 1884, the details of its acquisition in 2019 and of the renewal of its covers.

KEYWORDS

Medieval manuscript, Privileges and Ordinances in Cervera, Paeria de Cervera (Town Council of Cervera), Dalmases Collection, sculptor Jordi de Déu.

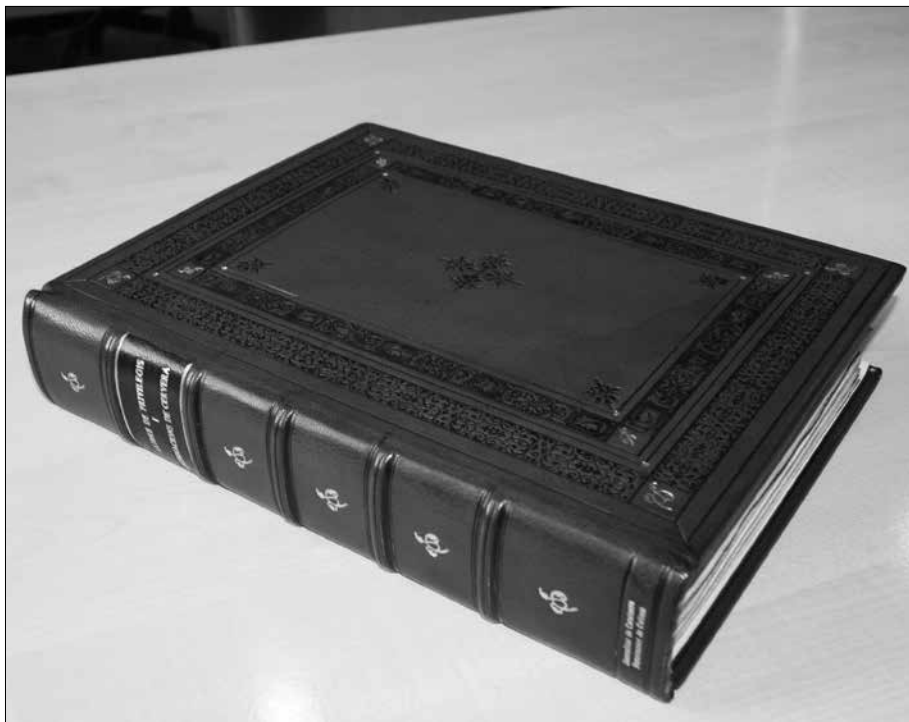
1. Introducció

Fins a la Nova Planta de Felip V, el regiment dels municipis catalans es fonamentava en els privilegis que havien anat aconseguint des de la baixa edat mitjana. Majoritàriament, es tractava de normes privatives obtingudes o arrencades del poder feudal, del baró o senyor del municipi, encara que també podien existir-ne de provinents d'altres potestats, assenyaladament del rei, pel que feia referència a les regalies, tractades amb amplitud per Acaci de Ripoll a mitjan segle XVII. Com va fer notar Eva Serra, la lectura contemporània del terme històric *privilegis* fàcilment genera confusió, la qual cosa la portava a aclarir-ne la significació idònia de *drets polítics*.¹

L'acumulació successiva de privilegis pels municipis provocà l'amuntegament de pergamins documentals, barrejats amb altres documents també municipals, de manera que arreu acabà essent una pràctica habitual de traslladar-los en un còdex o llibre de manera autenticada. Els documents originals de cada privilegi continuaven essent conservats a l'arxiu municipal, però l'aplec de trasllats reunit en un llibre en facilitava molt més la transmissió i la consulta. La formació de llibres de privilegis fou una pràctica compartida per tots els municipis importants o més consistents, de cap a cap de les terres catalanes, des de Perpinyà fins a Alacant. Però la formació del llibre de privilegis d'un municipi no ha de ser llegida pas només com un acte simplement material, de bon ordre a l'hora de tenir cura de la conservació i consulta dels seus documents primicers. Era, també, manifestació d'un determinat grau de maduresa de la institució municipal, de voluntat de defensa i observança d'aquells privilegis. Aquells llibres també solien ser utilitzats perquè el nou senyor o bé el seu batlle, en prendre possessió del municipi, jurés que observaria els privilegis concedits pels seus antecessors.

2. El Llibre de Privilegis de 1360

Cervera, que fou vila medieval de la qual el rei era senyor, disposa d'un dels llibres de privilegis més remarcables del país. L'any 1360, els paers cerverins acordaren «que tots los privilegis reals de la dita Vila fossen registrats en un bell llibre de pergami per tal que degú no se'n pogués perdre». Aquell llibre fou validat pel rei l'any 1363, però la seva formació, mitjançant la incorporació de nous documents, tingué continuïtat fins a 1456. Aquest llibre de privilegis, que fou declarat Bé Cultural d'Interès Nacional per la Generalitat de

1. Aspecte extern del Llibre de Privilegis i Ordinacions, amb l'enquadernació feta per Josep Cambras l'any 2019. (Fotografia: Departament de Cultura)

Catalunya l'any 1999 i actualment és conservat dins el fons de la Paeria de Cervera de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, fou acuradament editat i publicat l'any 1991.² La bibliografia històrica de Cervera, que és abundant i remarcable, sempre ha deixat entendre que aquesta seria la primera compilació dels privilegis cerverins, perquè no se'n coneixia cap altra, ni s'ha trobat alguna notícia anterior a la de l'any 1360 que posés de manifest l'existència d'algun llibre de la mateixa tipologia que en fos un precedent.

² Turull et al., 1991.

3. La identificació d'un anterior Llibre de Privilegis de c. 1333

A les acaballes dels anys noranta del segle xx, treballant al Servei d'Arxius del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, vaig tenir notícia del manuscrit que motiva aquestes pàgines. Es tracta d'una compilació dels privilegis cerverins, desconeguda i inèdita, que conté documents dels anys 1202-1333, que hi foren traslladats per diverses mans des de 1297 fins als anys trenta del segle xiv. Vaig poder tenir un coneixement directe del manuscrit, i fins i tot descriure'l amb temps, gràcies al llibreter antiquari barceloní Josep Maria Farré Josa (1958-2019), nadiu de les Borges Blanques, que em digué que formava part de la biblioteca de la família Dalmases, la qual es plantejava la possibilitat de vendre'l. No fou així, aleshores, de manera que el manuscrit continuà essent conservat per la família Dalmases, però el coneixement de l'existència d'un còdex tan remarcable va fer que, sense estridències, fos vetllat. Finalment, l'any 2019, ha pogut ser incorporat al patrimoni públic mitjançant la seva compra, feta per la Generalitat de Catalunya, tot destinant-lo, com correspon pel seu contingut, a l'Arxiu Comarcal de la Segarra.

Tot i que no es coneix ara cap mena de notícia que ho documenti, el contingut d'aquest manuscrit inevitablement fa pensar que el més versemblant és que la seva provenença originària sigui el fons documental municipal cerverí. L'existència de diversos llibres de privilegis d'un mateix municipi és un fet força habitual. Passades algunes generacions, aquestes compilacions, més encara si havien estat fetes de cap a cap en un moment determinat, acabaven essent incompletes, sobretot arran de l'obtenció posterior d'altres privilegis.

La constatació de la seva incompletesa acabava fent necessària l'elaboració d'un nou llibre. De fet, era corrent que es tractés de llibres oberts, en els quals s'incorporaven nous trasllats al llarg de molts anys. Tant el Llibre de Privilegis de Cervera acordat de fer l'any 1360 com el que ara comento, que el precedí, foren elaborats durant molts anys per escriptors diversos, que hi anaren afegint nous trasllats de documents. Però també en el cas d'aquests llibres que tenien un contingut obert podia arribar el moment o l'ocasió en què el govern municipal estimés que havien de ser substituïts per una compilació nova. Partint d'aquest llibre de privilegis cerverins fins ara desconegut, podem llegir l'acord dels paers de l'any 1360 amb més matisos. Quan, aquell any, van fer referència a la necessitat que el llibre acordat de formar inclogués tots els privilegis, podrien haver al·ludit implícitament a la incompletesa del precedent; i manifestant que s'havia de fer «un bell llibre de pergamí», podrien

haver volgut dir que el nou havia de ser molt més bell, il·luminat i ben format, que el que hi havia a l'arxiu. És notori que fou així en tots dos aspectes.

El profit històric sobre el règim municipal cerverí de la baixa edat mitjana³ que permet aquest nou manuscrit és ampli, però l'estudi detallat i extens que això requeriria no és pas l'objectiu d'aquestes pàgines, ni de bon tros. El que faig aquí és només una primera descripció sumària que en permeti una identificació bàsica i també donar notícia del context de la seva adquisició i de les actuacions portades a terme arran d'aquest fet. Quan es tracta de manuscrits tan remarcables, tota notícia sobre la seva trajectòria és d'interès i pot resultar tard o d'hora útil d'haver-la deixat escrita.

4. La procedència del Llibre de Privilegis i Ordinacions

Com he dit, es pot fer ben bé la suposició que la seva provenença originària sigui el fons municipal de Cervera, però sense certesa, perquè no en tenim prova que ho documenti. Les notícies que Agustí Duran i Sanpere publicà sobre el desgavell i les pèrdues que havia patit l'arxiu de la Paeria abans de fer-se'n càrrec, ben cert és que també abonen una hipòtesi com aquesta. Rescatà un privilegi municipal original de Ferran II que algú, alguna hora, havia posat a les mans d'un dels gegants de Cervera. Recuperà el Llibre de Privilegis de 1360 de les golfes d'una casa. Reportà que l'arxiver barceloní Josep Puiggarí, amb parents cerverins, se'n va endur pergamins a Barcelona, tot i que deixà anotat que havien de ser tornats. També deixà escrit que «els pergamins de l'Arxiu de Cervera, que contenien gairebé tots l'original de privilegis reials, havien sofert la visita sovintejada, vers la fi del segle passat, d'un antiquari erudit barceloní, fill de Cervera, i ell fou, segons sembla, un dels principals causants de les minves de l'Arxiu. El fruit de les seves sostraccions ha anat apareixent en col·leccions particulars de Barcelona, que han donat lloc a publicacions diverses».⁴ L'al·ludit era Jaume Andreu (Cervera, 1850 – Barcelona, 1904), segons que el mateix Agustí Durant i Sanpere concretà en una altra ocasió.⁵

El manuscrit ara incorporat al patrimoni públic conté una nota que fou escrita per diverses mans des de l'any 1884 fins a 1906. Ens informa sobre una

³ Turull, 1986.

⁴ Duran, 1961, p. 28-31.

⁵ Duran, 1977, p. 410; Montagut, 2001.

part significativa de la seva trajectòria contemporània. Hi compareixen tres posseïdors successius del manuscrit: el senyor Blanch, de Barcelona; mossèn Crispí Borràs, de Cervera, i Faust de Dalmases i de Massot, cerverí i barceloní.

Segons aquesta nota, escrita al primer foli, el dia 11 de gener de 1884 el manuscrit fou «comprado al Sr. Blanch, de Barcelona». Malauradament, l'autor d'aquesta notícia no consignà el nom ni el segon cognom d'aquest «senyor Blanch, de Barcelona». És ben versemblant, de tota manera, que es tractés d'Adolf Blanch i Cortada (Alacant, 1832 – Barcelona, 1887), escriptor, gramàtic, poeta, historiador i periodista. Un perfil com el seu escau del tot amb el d'un home conscient del valor cultural del manuscrit. El fet que morís alguns anys després de la venda contribueix a fonamentar aquesta hipòtesi. Faust de Dalmases i de Massot va anotar, l'any 1906, que aquesta notícia havia estat escrita per mossèn Crispí Borràs, de manera que aquest prevere cerverí hauria estat qui el comprà a Adolf Blanch i Cortada, «el senyor Blanch, de Barcelona», l'any 1884.

Segons Agustí Duran i Sanpere, mossèn Crispí Borràs (1838-1902) havia estat «un altre enamorat de la història local» de Cervera, a les acaballes del segle XIX, i en remarcava que vetllà per la conservació de l'arxiu notarial del districte.⁶ Faust de Dalmases i de Massot publicà una memòria breu però interessant sobre mossèn Crispí Borràs:⁷

El simpàtic mossèn Crispí fou entre nosaltres qui primer s'aficionà a les belles arts, cultivant, com aficionat, el dibuix i la pintura, i reuní a casa seva una important col·lecció de teles, llibres i documents referents a nostra història local, que adquirits per mi, després de sa plorada mort, foren una bona entrada per a la meua col·lecció. Ell salvà traient-los d'un deso subterrani, on els consumia la humitat, molts pergamins de la Parròquia, avui al seu arxiu.

Havent aclarit que el comprador del manuscrit, l'any 1884, havia estat mossèn Crispí Borràs, Faust de Dalmases i de Massot també va escriure el següent: «Permutado con dos lápidas al Sr. D. Salvador Babra en 21 de febrero de 1906. Fausto de Dalmases».

⁶ Duran, 1924, p. 15; Duran, 1977, p. 349.

⁷ Dalmases, 1934, p. 126-127.

Com hem vist, Faust de Dalmases i de Massot publicà, l'any 1934, que, havent traspassat mossèn Crispí Borràs, havia comprat els seus «llibres i documents» i els incorporà a la col·lecció pròpia. Ara bé, aquesta nota seva de 1906, explicativa que comprà el manuscrit que havia estat de mossèn Crispí Borràs a Salvador Babra, necessàriament fa concloure que no hauria arribat a comprar la totalitat dels llibres i documents reunits per aquell prevere cerverí. D'altra banda, és significatiu que el preu pagat per Faust de Dalmases fossin «dos làpides».

Alguna hora o altra, Agustí Duran i Sanpere arribà a tenir algun coneixement d'aquell tracte de l'any 1906, encara que sobretot pel que feia a les dues pedres treballades, que resten enigmàtiques en la nota que Faust de Dalmases va escriure en el manuscrit. Es tractava de dos relleus del segle XIV, obra de l'escultor Jordi de Déu, que havien format part d'un retaule de pedra de l'església de Santa Maria de Cervera. L'any 1922, Agustí Duran i Sanpere va publicar que havia vist:⁸

[...] una reproducció de uns relleus que havien format part de la col·lecció del Sr. Faust de Dalmases, de Cervera [...]. Eren dues pedres que duïen esculpides sengles històries de la llegenda d'un sant bisbe [...] el Sr. Manuel Minguell les havia donades al Sr. Faust de Dalmases i que aquest senyor les havia barataades per un manuscrit del segle XIV a un antiquari de Barcelona. Incorporades a una col·lecció d'escultures antigues, foren descrites i reproduïdes en un catàleg, essent poc després venudes a l'estranger, perdent-se'n tot rastre ulterior.

Tornà a recordar aquella barata de 1906 els darrers anys de la seva vida, dins el *Llibre de Cervera* (1972), en el qual, fent referència a la relació i als tractes diversos que tingueren Faust de Dalmases i Salvador Babra, deixà escrit:⁹

[...] la relació amb aquest expert llibreter li proporcionà un manuscrit cerverí de gran interès, a canvi, però, dels relleus d'un retaule de pedra del segle XIV que havia pertangut a l'església de Santa Maria de Cervera, obra de l'escultor Jordi de Déu, els quals anaren a parar als Estats Units, segons deia el mateix Babra.

⁸ Duran, 1922, p. 13-14.

⁹ Duran, 1977, p. 411 i 135. També va fer referència als dos relleus que «hi havia hagut» a «la Col·lecció Babra, de Barcelona», de «situació actual ignorada», a Duran, 1932, p. 123. Sobre aquest retaule, Beseran, 2007, p. 307-308.

Agustí Duran i Sanpere dedicà un parell de pàgines del seu *Llibre de Cervera* a la Col·lecció Dalmases, fent-hi una lògica referència a Faust de Dalmases i també al fet que fou donada pels seus descendents, l'any 1963, a l'Arxiu Històric de Cervera,¹⁰ però estranya que no dediqués cap comentari a aquell manuscrit. Va saber que era «cerverí» i del «segle XIV», però el seu silenci més enllà d'això fa dubtar que l'arribés a veure; podria ser que aquests detalls els obtingués de paraula del llibreter Babra o bé de Faust de Dalmases. Les notícies que publicà sobre aquella barata de l'any 1906 eren més aviat fixades en els dos relleus de Jordi de Déu i denoten que es va doldre de la seva dispersió.

Faust de Dalmases i de Massot (1862-1938) encetà la seva afecció pels llibres i documents amb els que trobà a la seva casa pairal, com va escriure l'any 1934: «fa ja molts anys que la lectura dels documents i llibres que vaig trobar a la llibreria familiar referents a la nostra ciutat m'esperonaren a completar-los amb noves aportacions». Li fou permès, com deixà escrit Agustí Duran i Sanpere, de seleccionar-ne alguns als arxius cerverins. Essent a Barcelona, fou home destacat de la bibliofília barcelonina del seu temps. Els seus tractes amb el llibreter, editor i antiquari Salvador Babra devien ser freqüents.

El llibreter Antoni Palau i Dulcet deixà escrites algunes notícies biogràfiques de Salvador Babra i Rubinat (1874-1930) que són de molt interès.¹¹ Nascut a Manresa, estudià el batxillerat a Barcelona i entrà en contacte amb el món del llibre antic i el seu comerç a través de Lambert Mata, un bibliòfil de primera línia.¹² Fou el llibreter antiquari barceloní primicer del seu temps. Passà per la seva botiga el bo i millor de les obres impreses i dels manuscrits que foren objecte de compravenda a Barcelona. Antoni Palau i Dulcet el va conèixer i tractar força, «tot lamentant que no deixés escrits que perpetuessin el seu pas en la llibreria. ¡Ell que havia vist i podia dir tantes coses! D'ell és el més deplorable no haver publicat mai l'inventari de les peces bibliogràfiques no descrites per ningú, i que ell havia vist o posseït. La vídua i el fill posaren en venda l'establiment del carrer de la Canuda, amb tots els llibres i manuscrits, al preu de un milió de pessetes». Com s'ha vist, el preu del manuscrit que Faust de Dalmases pagà a Salvador Babra tingué la particularitat de consistir en «dos làpides». Babra fou substancialment un llibreter antiquari, però

¹⁰ Duran, 1977, p. 505-506.

¹¹ Palau, 1935, p. 178-181. Vegeu també Moliné, 1930, p. 97.

¹² *Catàleg*, 1989.

aquesta i altres notícies denoten que també va comerciar poc o molt amb altres antiguitats de qualitat. L'any 1925, per exemple, Babra comprà una portada de San Miguel d'Uncastillo, actualment a Boston. Era una església romànica que havia estat venuda pel bisbe de Jaca l'any 1915.¹³

A partir de 1906, per tant, aquest Llibre de Privilegis i Ordinacions passà a formar part de la Col·lecció Dalmases, i ha estat conservat per la família Dalmases fins a l'any 2019. La Col·lecció Dalmases, que fou donada l'any 1963, aleshores integrada a l'Arxiu Històric de Cervera i, actualment, formant part de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, no incloïa aquesta peça tan significativa.

5. L'adquisició del manuscrit pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

A les acaballes de l'any 2018 vaig tenir notícia de la intenció de la família Dalmases de desprendre's del manuscrit, novament a través de Josep Maria Farré Josa, amb el matís que la família s'estimava més de fer el tracte amb una institució pública. Efectivament, fou ofert a la Paeria de Cervera, que n'informà la direcció de l'Arxiu Comarcal de la Segarra. A través de Dolors Montagut i Balcells, la seva directora, el Servei de Coordinació General d'Arxius de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura contactà amb el senyor Faust de Dalmases Mestres. El 17 d'octubre de 2018 vaig tenir-hi una entrevista, al Palau Moja, en el decurs de la qual formalitzà l'ofertament de compravenda del manuscrit a la Direcció General del Patrimoni Cultural.

El 14 de febrer de 2019, la Junta de Qualificació, Valoració i Exportació de Béns del Patrimoni Cultural de Catalunya, vist l'informe de la Secció de Projectes i Protecció del Patrimoni Documental, emeté un informe favorable sobre l'adquisició del manuscrit (expedient 8307/19). El contracte administratiu de compravenda fou signat el 27 de juny de 2019 pel preu de 50.000 euros. El 3 de juliol de 2019, Faust de Dalmases Mestres, en compliment d'aquest contracte, lliurà el manuscrit a la Direcció General del Patrimoni Cultural, al Palau Moja de Barcelona.

¹³ Merino, 2012, p. 70.

El manuscrit no conservava pas l'enquadració original. En tenia una dels primers anys del segle xx, de pergami sencer damunt cartró, amb nervis, molt probablement feta per encàrrec de Faust de Dalmases i de Massot havent-lo comprat l'any 1906. Fou empremtat, aleshores, al seu lloc un títol atribuït, «Cartulario de Cervera», car el llibre no en conté cap d'origen. Aquesta enquadració havia arribat poc o molt feta malbé. Les cobertes eren separades del cos del llibre i el seu lloc s'havia acabat esberlant, encara que se'n mantenia unit el conjunt. És per això que el Departament de Cultura encomanà una enquadració nova al reconegut enquadrador barceloní Josep Cambras i Riu. Desconeixíem del tot com era l'enquadració original, de manera que fou descartat d'enquadrar-lo amb un criteri il·lusionista, amb unes cobertes pretesament històriques.

El que s'ha fet, l'any 2019, és una bona i resistent enquadració de plena pell de color marró, unglet de pell, amb gofrats i daurats, nervis i guardes de paper d'aigües fet a mà per Montse Buxó i Marsà. També fou fet un estoig de protecció doblat, en mitja pell gofrada i daurada l'extern. El títol, en lletres daurades, que ha estat posat al lloc del manuscrit és «Llibre de privilegis i ordinacions de Cervera», molt més propi i idoni que el de l'enquadració anterior. A la part baixa del lloc, en lletra més menuda, hi consta «Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura». Les cobertes de l'enquadració substituïda també han estat ingressades a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, perquè alguna hora poden contribuir a aclarir alguns aspectes de la trajectòria seguida pel manuscrit.

El 19 de desembre de 2019, la Direcció General del Patrimoni Cultural, al Palau Moja (Barcelona), lliurà el manuscrit a la directora de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, Dolors Montagut i Balcells, en compliment de la resolució de la Direcció General del Patrimoni Cultural del 9 de desembre de 2019, que havia establert que hauria de ser ingressat, en dipòsit, a l'Arxiu Comarcal de la Segarra (Xarxa d'Arxius Comarcals de la Generalitat de Catalunya), i passar a formar part dels seus fons. El 21 de desembre de 2019, en un acte celebrat a la Paeria de Cervera i en el marc dels actes de cloenda de l'any Cervera Capital de la Cultura Catalana 2019, la Consellera de Cultura, Mariàngela Vilallonga, en feu lliurament a la ciutat de Cervera, representada pel seu paer en cap, Ramon Augé i Gené.

Semblantment al manuscrit, confiem i no descartem que algun dia també retornin a Cervera les «dues làpides» o relleus de Jordi de Déu.

Apèndix: descripció sumària del manuscrit

Títol

«Llibre de Privilegis i Ordinacions de Cervera». És un títol atribuït a partir del contingut del llibre, que no en té d'original. Figura al primer foli, en lletra del segle XVIII poc visible, el títol «Cartulario», a partir del qual es devia posar, al lloc de l'enquadernació precedent a l'actual, el títol «Cartulario de Cervera».

Contingut

Conté trasllat o còpia de privilegis reials concedits a la vila de Cervera, que era de jurisdicció reial, ordinacions municipals i constitucions de diverses corts de Catalunya, dels anys 1202 a 1333.

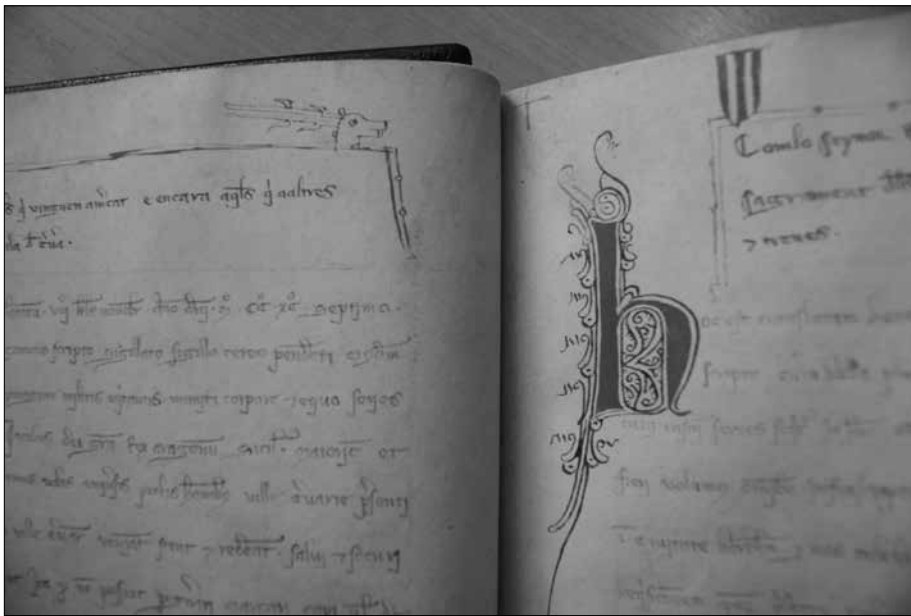
Cronologia

Aquest llibre fou elaborat al llarg d'uns quaranta anys, formant-se per l'acumulació de les diverses parts de què consta, les quals són evidents pel fet de ser degudes a mans o escriptors diversos. Els primers trasllats que hi figuren foren datats el 1297, és a dir, aquest any hauria estat començat, i tot indica que s'hi va anar incorporant nous plecs fins al final dels anys trenta del segle XIV.

Parts de què consta aquest Llibre de Privilegis i Ordinacions de Cervera

[1] *Que hom no gos portar per la vila de Cervera costaler o coltell major de mida ne algun altre linatge d'armes*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum XI° kalendas novembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam instrumento domini regis Jacobi in pergamento scripto sigillato cereo majori [...] Noverint universi quod nos, Jacobus [...] Datum Cervarie VI° idus februarii anno Domini millesimo CC^o septuagesimo quarto» (f. 1r-2r).

[2] *Que aquels qui seran alongats de deute sien tenguts de pagar aïtanta quantitat com los creadors siran forzats de pagar a mercaders estranys*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum X^o kalendas novembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam instrumento domini regis Jacobi in pergamento scripto sigillato cereo pendenti [...] Noverint universi quod cum nos, Jacobus [...] Datum Cervarie VI° idus februarii anno Domini millesimo CC^o LXX° quarto» (f. 2r).

3. Detall dels folis 4v-5r del Llibre de Privilegis i Ordinacions, amb l'enquadrernació feta per Josep Cambras l'any 2019. (Fotografia: Departament de Cultura)

[3] *Que nuyl hom no puxe ésser alongat de deute de II vegades enant e que sie tengut de pagar de moble e d'asegurar lo deute:* «Hoc est translatum bene et fideliter factum IX° kalendas novembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam instrumento [...] Nos, Jacobus [...] Datum Cervarie VI° idus februarii anno Domini millesimo CC^o septuagesimo» (f. 2v).

[4] *Que com la host de Cervera isque de Cervera quel veguer sie personalment a qui o assigne tal persona que aquela sàpie menar e governar:* «Hoc est translatum bene et fideliter translatum a quodam instrumento seu litera in pergameneo scripta domini regis Alfonsi [...] Datum Terrachone idus decembris anno Domini M^o CC^o LXXX° septimo» (f. 2v-3r).

[5] *Que assessors e escrivans de cort de veguer e de batle no sien perpetuals mas que:s muden d'an en an:* «Hoc est translatum bene et fideliter translatum IX° kalendas novembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam instrumento domini regis Alfonsi in pergameneo scripto [...] Noverint universi quod nos, Alfonsus [...] Datum Terrachone idus decembris anno Domini M^o CC^o LXXX° septimo» (f. 3).

[6] *Quel seynor infant en Pere, procurador, absolvé la demanda que faye per la elecció dels síndichs*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum IX° kalendas novembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam instrumento [...] Noverint universi quod [...] datum Barchinone decimo kalendas decembris anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo» (f. 3v-4r).

[7] *Quel seynor guie aquels qui vinguen a mercat e encara aquels qui a altres dies aporten viandes a la vila de Cervera*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum VIII° kalendas novembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam privilegio domini regis Jacobi in pergameneo scripto [...] Nos, Jacobus [...] Datum Barchinone XV° kalendas februarii anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo tercio» (f. 4v).

[8] *Com lo seynor rey en Pere tench cort a Barcelona e és ací contengut lo sagrament dels jueus e en qual manera los veguers dejen jurar e les paus e treves*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum a quodam instrumento domini regis Petri in pergameneo scripto cum bulla plumbea et filo serico, translatum XV° kalendas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo [...] In Christi nomine. Nos, Petrus [...] in generali curia in civitate Barchinone per nos celebrata XII° kalendas januarii anno Domini M^o CC^o LXXX° tercio [...]» (f. 5r-13v).

[9] *Franquea del pont de Martorel*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum X^o kalendas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam instrumento in pergameneo scripto [...] Noverint universi quod nos, Berengarius de Orisio, procurator [...] Actum est hoc quinto idus decembris anno Domini M^o ducentesimo LXXX° septimo [...]» (f. 13v-14r).

[10] *Quels paers tornen zo que en lur temps han rebut als paers qui ara són*: «Hoc est translatum bene et fideliter translatum IX° kalendas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quadam litera domini regis Alfonsi in papiro scripta [...] Alfonsus [...] Datum in Montisono VIII° idus novembris anno Domini M^o CC^o LXXX° nono» (f. 14v).

[11] *Quel batle no prive servey dels paers per assignar los saigs qui forcen la quèstia*: «Hoc est translatum fideliter translatum IX° kalendas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quadam litera domini regis Petri in papiro scripta [...] Petrus [...] Datum Valencie quinto kalendas januarii anno Domini millesimo CC^o octogesimo primo [...]» (f. 14v-15r).

[12] *Quels paers puxen aver II saigs a plegar quèsties e altres comunitats*:

«Hoc est translatum bene et fideliter translatum VI° kalendas decembris anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quadam litera domini regis Alfonsi in papiro scripta [...] Nos, Alfonsus [...] Datum Terrachone idus decembris anno Domini M^o CC^o LXXX° septimo» (f. 15r).

[13] *Com lo seynor rey en Pere tenc cort a Barcelona e atorgà moltes libertats e franqueses, que gabela de sal no fos e altres moltes:* «Hoc est translatum bene et fideliter translatum X^o kalendas januarii anno Domini M^o CC^o XC^o septimo a quodam privilegio domini regis Petri in pergameno scripto et sigillato [...] In Dei nomine. Cum nos, Petrus [...] Acta fuerunt hec Barchinone in generali curia supradicta VII° kalendas januarii anno Domini millesimo duocentesimo octuagesimo tercio [...]» (f. 15r-22v).

[14] *Guiatge quel seynor rey fêu als hòmens de Cervera:* «[H]oc est translatum cuiusdam privilegii domini regis [...] Noverint universi quod nos, Jacobus [...] Datum Ilerde kalendas madii anno Domini millesimo CC^o LX° septimo [...]» (f. 22v).

[15] *Hec sunt constituciones que facte et ordinate fuerunt in curia Montissoni perpetue Barchinone:* «Ordon la Cort. En nom de Déu. Com nós, en Jacme, per la gràcia de Déu, rey d'Aragó e de Cicília, de Mayllorcha e de València, e comte de Barchinona, entenents a pau e justítia [...]» (f. 23r-27r).

[16] *Aquestes són los ordonaments perpetuels feits en la general cort de Barchinona anno Domini M^o CC^o XC^o II° els meses de giner e de febrer:* «Ordena la cort que'l seynor rey deya loar [...]» (f. 28r-34v).

[17] *Forma de la carta de la venda del bovatge feita per seynor rey a tota Catalunya:* «In Dei nomine noverint universi quod cum nos, Jacobus, Dei gratia rex [...] Actum est hoc Barchinone pridie nonas februarii anno Domini M^o CC^o XC^o IX° [...]» (f. 35r-39r).

[18] *Com lo seynor rey pren e paga de la venda del bovatge la cuyleta de Vans, axí com és ordonat en la cort de Barcelona, e s'atorgue per pagat del preu de la venda damunt dita, e, passats los vans, que la dita cuyleta ses, e que d'aquí a davant aquella ni semblant d'aquella no sie:* «In Dei nomine noverint universi quod nos, Jacobus, Dei gratia, rex Aragonum, Valencie [...] Actum est hoc Barchinone in celebri generali curia Barchinone in ecclesia Fratrum Minorum pridie nonas februarii anno Domini M^o CC^o XC^o IX° [...]» (f. 39r-41v).

[19] *Sentència com los clergues deuen dar en comuns e en quèsties per zo*

que tenen del realench: «In Dei nomine. Cum paciarii et probi homines ville Cervarie [...] Acta fuit hoc sententia XVIII° kalendas julii anno Domini M^o CC^o XC^o VII° [...]» (f. 42r-43r).

[20] *Ordinaciones curie Montissoni facte per dominum regem Alfonsum*: «Ordena la Cort que seynor rey, per negun temps, no vena ne deya vendre ne manlevar en vegueries ne en batlies [...]» (f. 44r-47v).

[21] *Azò és lo sensal de la caritat de la vila de Cervera, del corral e de la Plaza*: «Primerament, fa en Ramon Solà a la dita caritat XII diners [...]» (f. 48r-65r; el foli o pàgina 65v és en blanc).

[22] *Ordinació del blat de les flequeres*: «En l'an de nostre Seynor que hom comtave kalendas julii anno Domini M^o CC^o XC^o VI los paers e los prohòmens de Cervera, per tenir e observar [...]» (f. 66r-68r).

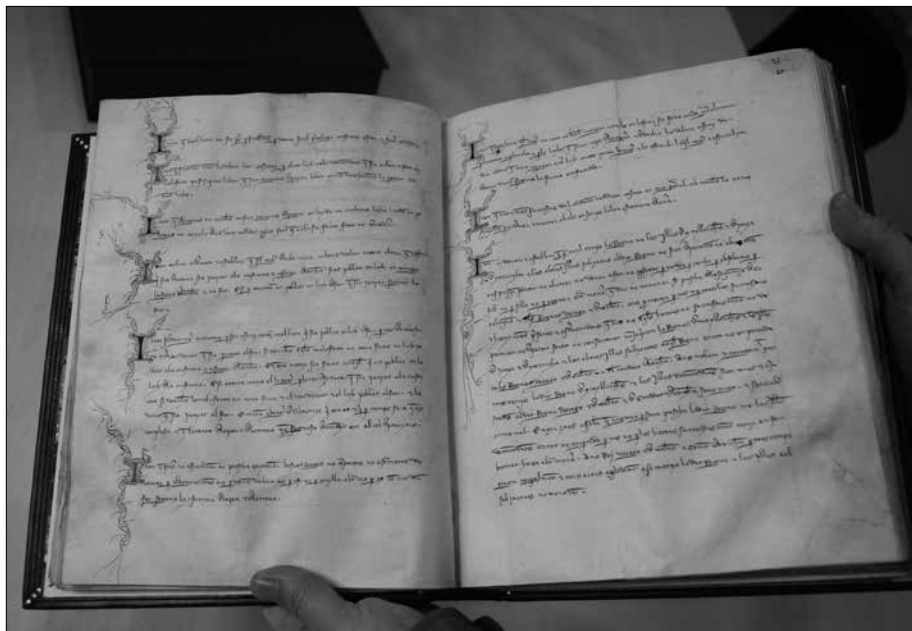
[23] *Declaratio super nundinibus retorno in controversia que fuit inter universitatis hominem ville Cervarie et Villegrasse [...]*: «[H]oc est translatum fideliter translatum idus decembris anno Domini M^o trecentesimo quarto a quodam instrumento seu privilegio domini regis in pergameno scripto [...] Noverint universi quod nos, Jacobus [...] Datum Cesarauguste quinto kalendas octobris anno Domini millesimo trecentesimo primo [...]» (f. 68v-70r).

[24] «[H]oc est translatum fideliter translatum XVIII° kalendas januarii anno Domini M^o trecentesimo quarto a quadam litera domini regis in papiro scripta sigillo dicti domini regis in dorso sigillata, cuius series talis est. Jacobus, Dei gratia, rex [...] Datum Cesarauguste nono kalendas octubris anno Domini millesimo trecentesimo primo [...]» (f. 70v-71r).

[25] «Hordonaren los paers, zo és, en Berenguer de Vergós [...]» (f. 71v-72r).

[26] «Anno Domini M^o CCC^o V^o. Nós, en Jacme Martí y en Jacme de Lorach, e en Guillem Foguet, e en Giner za Sisquela, paers de la vila de Cervera, ab volentat dels conseylers e dels prohòmens de la vila, ordènan, aitant com la obra durarà de la esglesia de Nostra Dona Santa Maria de Cervera, que quada an sien assignats per los paers e per los conseylers, e per los prohòmens de la vila, II prohòmens que tinguen lo bací e [...]» (f. 72).

[27] *Leudes*: «Anno Domini M^o CCC^o quintodecimo. Cum villa Cervarie lezde qui solvi debebant domino regi et [...]» (f. 73r-74v; el foli 75r és en blanc).

4. Folis 26v-27 del Llibre de Privilegis i Ordinacions. (Fotografia: Departament de Cultura)

[28] *Super derias talliandis*: «In Dei nomine notum sit cunctis [...] Actum est hoc XIII° kalendas octobris anno Domini M^o CCC^o nono [...]» (f. 75v-77v).

[29] *March*: «Cum dominus rex concessisset privilegium probis hominibus et universitati Cervarie quod possint in proprium habere et tenere in dicta villa mercum sive signum ad marcandum sive consignandum vasa et alia opera argentea quod per argentarios dicte ville fient et operabuntur [...] Noverint universi quod nos, Jacobus [...] Datum Cervarie sexto idus aprilis anno Domini M^o trecentesimo quintodecimo [...]» (f. 78).

[30] [Sobre els argenters de Cervera, continuació:] «Jurati et probi homines ville Cervarie volentes sequi et tenere formam et tenorem ordinaciones facte per vicarium et consiliarios et probos hominis civitatis Barchinone [...] Noverint universi quod die veneris que fuit IIII° idus februarii anno Domini millesimo trecentesimo sexto [...] Primerament, que tot argenter qui en Barcelona obrarà [...]» (f. 78v-81v).

[31] «Die iovis que est VI° kalendas julii, dicti jurati ville Cervarie huius anni, videlicet [...] observari ordinaciones supradictas factas per vicarium et consiliarios civitatis Barchinone [...]» (f. 81v-82r).

[32] *Salarium constitutum notariis et procuratoribus qui vadunt per vicariam pro prestando super delictis recuperandis*: «[H]oc est translatum sump-tum fideliter III° nonas madii anno Domini M^o CCC^o sextodecimo a quodam privilegio facto per [...] Noverint universi quod coram nobis, Jacobo [...] Datum Cervarie sexta die aprilis anno Domini M^o CCC^o quintodecimo [...]» (f. 82v-83r).

[33] «Anno Domini millesimo CCC^o sextodecimo. Cum multa et diversa malefficia comiterentur in villa [...] Nos, Jacobus, [...] Datum Ilerde X^o kalendas octobris anno Domini millesimo CCC^o sextodecimo [...] Jacobus, [...] Datum Ilerde XIII° kalendas octobris anno Domini millesimo CCC^o sextodecimo» (f. 83v-84v; el foli o pàgina 85r és en blanc).

[34] «En l'an de M. CCC. XXII. eren jurats de la vila de Cervera en Ramonet [...] e ordenaren [...] fer en la dita vila per los culleytors de les questes e comuns s'aguessen a fer cascun an [...] Primerament, ordonaren [...]» (f. 85v-86v).

[35] «Dimecres que és VI° kalendes de ffebrer en l'an de M. CCC. XXI [...] pahers de la vila de Cervera [...]» (f. 87r-88r).

[36] «Hoc est translatum. Pateat universis quod [...] Datum Barchinone septimodecimo kalendas novembris anno Domini M^o CCC^o undecimo [...]» (f. 88v-91r).

[37] «Hoc est translatum [...] [«En lo any 1311 ordenà lo rey que tots los anys, per lo dia de Tots los Sants, se elegissen sis jurats [...]»]. Nos, Jacobus [...] Datum Dertuse quintodecimo kalendas januarii anno Domini M^o CCC^o sextodecimo [...]» (f. 91r-93r).

[38] «Noverint universi quod nos, Jacobus, [...] Datum Cervarie VI° idus aprilis anno Domini M^o CCC^o XV° [...]» (f. 93r-94v; el foli o pàgina 94v és en blanc).

[39] «Anno Domini millesimo trescentesimo vicesimo septimo [...] Nos, Jacobus, [...] Datum Barchinone quinto kalendas novembris anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo tertio [...]» (f. 95r-96r).

[40] *Tafureria*: «Nos, Jacobus [...] Datum Barchinone quinto kalendas novembris anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo tertio [...]» (f. 96).

[41] «Lo privilegi daval escrit és com na Sança, regina, [...] e lo rey en

Pere [...] y en Ramon de Cervera atorgaren a tot lo poble de Cervera e a cascú d'aquella que's poguesen enpendre e jurar contra tot hom qui no fos de Cervera e si trobaven fadiga de dret en [...]: «Pro [...] Hoc est translatum [...] tercio idus marcii anno Domini millesimo CCCº vicesimo nono sumptum [...] In Dei nomine [...] Ffactum est in Pradis mense ffebruarii anno Domini millesimo CCº secundo [...]» (f. 96v-97v).

[42] «in Dei nomine noverint universi quod nos, Alfonsus [...] Actum est hoc in aula Palacii Regis Civitatis Barchinone tercio kalendas januarii anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo septimo [...]» (f. 98r-100r).

[43] *Quel batle e los pahers puguen crear notaris e corredors*: «Nos, Jacobus, [...] Datum Calataiubii quarto nonas julii anno Domini millesimo CCCº vicesimo [...]» (f. 100r-101r; els folis o pàgines 101v-102r són en blanc).

[44] *Constitutiones edicte in celebri curia Montisalbi celebrata cathalanis per dominum Alfonsum, Dei gratia, regem Aragonum, etc. anno Domini millesimo CCCº XXXº tercio*: «In Christi Domini [...]» (f. 102v-107v).

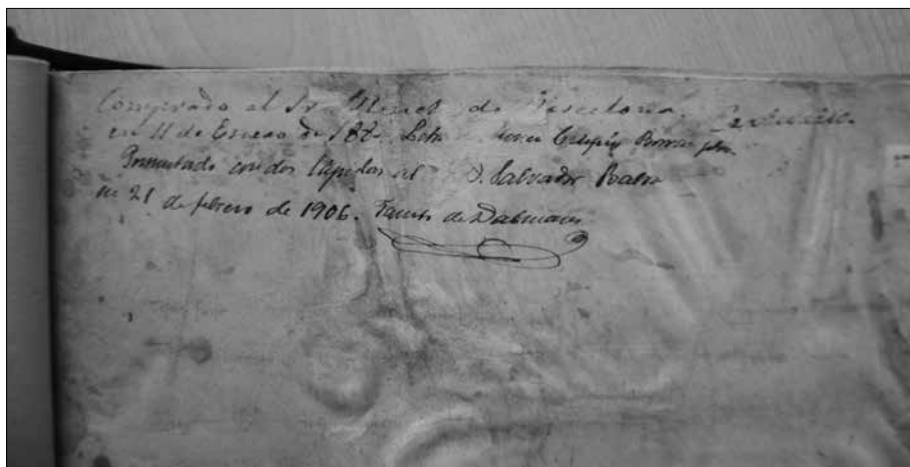
[45] *Constitutiones edicte in celebri curia civitatis Ilerde* (f. 108r-113r; el foli o pàgina 113v és en blanc).

[46] «[I]n Dei nomine noverint universi quod cum nos, Jacobus [...] Actum est hoc in villa Montisalbi quinto nonas madii anno Domini millesimo CCCº septimo [...]» (f. 114r-116r).

[47] «[I]n Dei nomini nostri Jhesu Christi et Beate Marie Virginis gloriose. Noverint universi quod cum Jacobus, [...] Acta sunt hec in plena curia generali congregata in claustru maiori Fratrum Minorum Barchinone nonas septembris anno Domini Mº trescentesimo undecimo» (f. 117r-124v).

[48] *Azò és treslat d'una sentència o avinenza feita per raó de quèsties e d'altres exaccions real e veïnals entre la universitat dels prohòmens de la vila de Cervera e la universitat dels clergues de la dita vila, la qual és en latí e lo treslat que's segués és en romanç*: «En nom de Déu, coneguda cosa sie [...] Ffeyt és azò XVIII kalendes octubre an de nostre Seynor M. CCC. IX [...]» (f. 125r-128r).

[49] «Sit omnibus manifestum quod cum questio verteretur seu verti separaretur inter juratos ville Cervarie, nomine universitatis eiusdem, ex parte una, et Bernardum de Vilagrassa, filium Thome de Vilacrassa, quondam, de dicta

5. Nota sobre la trajectòria del Llibre de Privilegis i Ordinacions des de l'any 1884 fins al 1906, escrita per mossèn Crispí Borràs i Faust de Dalmases i de Massot. (Fotografia: Departament de Cultura)

villa Cervarie [...] Factum est hoc nonas madii anno Domini millesimo trecen-tesimo quintodecimo [...]» (f. 128v-129r).

[50] «Anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo eren jurats [...] Aquests són los establiments a los bans de la Vila de Cervera, dels quals són alguns tresladats de I libre antich de paper que era veyll e romput e los altres foren feyts per los batles e per los paers e [...] Primerament, és establiment de no portar armes per la vila en I privilegi dell senyor rey en Jacme [...] Noverint universi quod nos, Jacobus, [...] Datum Cervarie sexto idus februarii anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo quarto [...]» (f. 130r-131r).

[51-78] [Tots els folis restants, fins al final del llibre, contenen trasllats d'ordinacions o *establiments* relatius al regiment de la vila, dels anys 1270-1327:] «Ítem, és a saber, que sobre lo dit capítol del no portar armes era en dit libre veyll aquest establiment que seguex. Est establiment fa en Guillem de Ratera, batle [...] Encara feeren altre establiment octavo kalendas octobris anno Domini millesimo CC° LXX° septimo [...]» (f. 131r-155v).

Il·lustracions

Diverses parts del llibre contenen caplletres acolorides en blau i vermell. Hi ha dibuixos fets per alguns escrivans als folis 1r (costalers, espases), 2r (un home), 2v (un cavaller i soldats, l'estendard de Cervera), 4v (dos cérvols

al·lusius a Cervera), 5r (dos escuts amb els pals del casal de Barcelona), 13v (un pont de tres arcades, quan el text al·ludeix al pont de Martorell), 15r (dues figures d'home, de mig cos, i escut amb els pals del casal de Barcelona) i 112r (un home, amb espasa i escut, i una fera). Es tracta d'una iconografia marginal, feta per escriptors, però remarcable, sobretot la del grup inicial, feta amb molta traça pel seu autor. Mereix una atenció més extensa, que no escau aquí de fer. Per al contrast del cavaller seguit per alguns soldats, és especialment útil l'obra de Sylvain Vondra: *Le costume militaire médiéval. Les chevaliers catalans du XIIIe au début du XVe siècle. Étude archéologique* (Carbona: Nouvelles Éditions Loubatières, 2015).

Mides

Les cobertes: 30 x 24 cm

Els folis: 28,50 x 22,50 cm

Suport

Tots els folis del cos del llibre són de pergamí. Cobertes de plena pell fetes l'any 2019.

Folis

Nombre: 155

Numeració: la numeració actual dels folis, amb tinta negra, és del final del segle XIX o principi del XX. Probablement correspon al moment en què es va fer l'enquadernació actual del llibre. Conté, des del primer foli fins al darrer, la sèrie numèrica 1-155, que és completa, la qual cosa indica que el llibre que fou relligat fa un segle llarg ens ha arribat sencer.

La major part dels folis conserven, al damunt d'aquesta numeració, una altra d'original, en xifres romanes, que correspondria als diversos moments d'elaboració de les diverses parts de què consta el llibre (segles XIII-XIV). La sèrie antiga havia de començar al foli 2, perquè al primer on es veu, a simple vista, que és el 4, hi ha un «III». En alguns folis aquesta numeració original fou cancel·lada i, en altres, esmenada, però es pot anar seguint al llarg de la major part dels folis del llibre. Les dues numeracions són ben visibles des d'aquest foli 4 fins al 22, que és el «XXI» de la numeració antiga. Amb el foli 23 comença un nou document. A partir d'aquest foli 23, inclòs, la numeració

original fou substituïda per una altra que forma la sèrie completa «I-XXV». Al foli «I» d'aquesta sèrie li correspon el 23 i, al «XXV», el 47. En alguns dels folis d'aquest grup «23-47/I-XXV» sota la numeració de l'època pot veure's com la primera hi té continuïtat. Per exemple, al «24/XXIII», al «25/XXV» i al «27/XXVII». Al foli 48 s'hi retroba la sèrie original («LVIII»); coexisteixen ambdues numeracions als folis següents amb una desena de diferència (48 = LVIII, 49 = LIX, 50 = LX...) fins al foli 72, numerat «LXXXII». El plec que conté els folis 70-72 és incomplet perquè li fou tallat el que seguiria al 72 (també numerat «LXII»). Per aquest motiu el foli següent, el 73, és alhora el «LXXXIV», i és seguit pel «74/LXXXV».

Després del foli 74, es veu bé que foren tallats dos folis del plec. Això explica que al 75 li pertoqui «LXXXVIII». A partir d'aquest foli les sèries paral·leles tenen continuïtat, és a dir, trobem «76/LXXXIX», «77/XC», «78/XCI», «79/XCII», «80/XCIII», «81/XCIII», «82/XCV», «83/XCVI», «84/XCVII», «85/XCVIII», «86/XCIX». Al foli 86 acaba un document i, al foli 87, en comença un altre. El paral·lisme entre les dues sèries és «87/CI», «88/CII», «89/CIII», «90/CIII», «91/CV»..., amb continuïtat i completenessa fins al foli numerat «104/CXVIII».

A partir del foli 105, inclòs, la numeració antiga és cancel·lada, però s'hi albira, en aquest mateix foli, el número «CXIX», al 106 li correspon el «CXX» i el 107 necessàriament ha de ser l'antic «CXXI». Al foli 108 comença un nou document i entre el 107-108 hi anava un foli que fou tallat. A aquest foli 108 li correspon el «CXXXII», seguit pels «109/CXXXIII», «110/CXXXIII», «111/CXXXV», «112/CXXXVI», «113/CXXXVII», «114/CXXXVIII», «115/CXXXIX», etc. En alguns dels folis següents la numeració antiga fou cancel·lada per la via d'escriure'n una altra al seu damunt, també en romans, però la sèrie anterior d'època es retroba bé; se'n comprova la completenessa, al foli 120, al qual correspon el «XCLIII», i continua bé la sèrie amb els «121/CXLV», «122/CXLVI», «123/CXLVII», «124/CXLVIII», «125/CXLX», «126/CL», seguit fins al «138/CLXII», «139/CLXII» [errada], «140/CLXIII», «141/CLXIII» [errada], «142/CLXIII», «143/CLXV», «144/CLXVI», etc.; continua la sèrie paral·lela de dues numeracions, amb completenessa, fins al darrer foli, que és el «155/CLXXVII».

La conclusió que s'ha de treure de l'existència d'aquestes diverses numeracions és que aquest llibre no es va formar modernament o contemporàniament, quan fou enquadrnat amb les cobertes actuals, sinó que l'acumulació

de les seves diverses parts ja constituïa anteriorment un llibre.

Estat de conservació

Bo

Trajectòria

Nota manuscrita que figura al primer foli: «Comprado al Sr. Blanch, de Barcelona, en 11 de enero de 1884. [*Segueix, escrit per una altra mà, que signà al seu final:*] Letra de Mosén Crispín Borrás, p[re]s[b]i[te]ro. Permutado con dos lápidas al Sr. D. Salvador Babra en 21 de febrero de 1906. Fausto de Dalmases [*signatura*]».

Colofó manuscrit en un full de cortesia final, que forma part de l'enquadernació de 2019: «Aquest manuscrit, ara intítulat “Llibre de privilegis i ordinacions de Cervera”, seguint el seu contingut textual, o “Llibre dels costalers de Cervera”, seguint els dibuixos del seu primer foli, ha estat comprat pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'any 2019, a Faust de Dalmases Mestres, pel preu de 50.000 euros. Ara és de propietat de la Generalitat de Catalunya. Vegeu l'expedient 8307/19 de la Junta de Qualificació, Valoració i Exportació de Béns del Patrimoni Cultural de Catalunya. Per encàrrec del Departament de Cultura ha estat enquadernat, també enguany, per Josep Cambras i Riu, a Barcelona. El paper d'aigües de les guardes és fet per Montse Buxó i Sardà. rpa. Barcelona, octubre de 2019». Segueixen les signatures autògrafes de la consellera de Cultura, Mariàngela Vilallonga, i la del paer en cap de Cervera, Ramon Augé i Gené. És signat a Cervera el 21 de desembre de 2019. Segell tintat «Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General del Patrimoni Cultural».

Bibliografia

BESERAN i RAMON, P. (2007). «Jordi de Déu, entre la tradició trescentista i l'estil internacional». A: *L'art gòtic a Catalunya, Escultura*, vol. I. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Catàleg de la Biblioteca «Lambert Mata» de Ripoll (1989), a cura d'Agustí Estrader i de Núria Fullà i Bohigas i amb la col·laboració de Maria Àngels Sanllehy Sabi. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

DALMASES I DE MASSOT, F. de (1934). *De la Cervera vuitcentista. Records de noi*. Cervera: Arts Gràfiques Prunés Successors d'Arts Gràfiques Salat.

DURAN i SANPERE, A. (1922). *L'art antic a l'església de Santa Maria de Cervera*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.

— (1924). «Referències documentals del Call de juhéus de Cervera». A: *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Agustí Durán y Sanpere el dia 20 d'abril de 1924*. Barcelona: Imp. «Atlas Geográfico».

— (1932). *Els retaules de pedra, vol. I: Els retaules del segle XIV*. Barcelona: Editorial Alpha (Monumenta Cataloniae; I).

— (1961). *Tornant-hi a pensar (evocacions de moments viscuts)*. Barcelona: Editorial Selecta (Biblioteca Selecta; 301).

— (1977). *Llibre de Cervera*, 2a edició. Barcelona: Curial (Documents de Cultura; 15).

MERINO de CÁCERES, J. M.; MARTÍNEZ RUIZ, M.ª J. (2012). *La destrucción del patrimonio artístico español. W. R. Hearst: «El Gran Acaparador»*. Madrid: Ediciones Cátedra.

MOLINÉ i BRASÉS, E. (1930). «Salvador Babra i Rubinat». *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages*, vol. VII, any XXVI, núm. 141 (Manresa, novembre).

MONTAGUT BALCELLS, D. (2001). «Agustí Duran i Sanpere i l'Arxiu Històric de Cervera». *Miscel·lània Cerverina*, núm. 14, p. 21-33.

PALAU i DULCET, A. (1935). *Memòries d'un llibreter català*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

SERRA i PUIG, E. (2018). *La formació de la Catalunya moderna (1640-1714)*. Barcelona: Eumo Editorial i Institut d'Estudis Catalans.

TURULL RUBINAT, M. (1986). *El règim municipal de Paeria. Cervera 1331-1333. Dinàmica social i política*. Lleida: Virgili & Pagès, SA (Biblioteca de Cervera i la Segarra; sèrie Tibau).

TURULL i RUBINAT, M.; GARRABOU i PERES, M.; HERNANDO i DELGADO, J.; LLOBET i PORTELLA J. M. (1991). *Llibre de Privilegis de Cervera, 1182-1456*, revisió de les signatures per Ignasi I. Baiges i Jardí; revisió toponímica i antroponímica per Albert Turull i Rubinat. Barcelona: Fundació Noguera (Llibres de Privilegis; 1).

